

28. Грушевський М. Спірні питання староруської етнографії / М. Грушевський. – СПб., 1904. – С. 9.
29. Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. 1. – С. 14.
30. Там само. – С. 15.
31. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – К. ; Львів, 1913. – С. 32.
32. Залізняк Л. Походження українців: між наукою та ідеологією / Л. Залізняк. – К. : Темпора, 2008. – С. 44.
33. Там само. – С. 114.
34. Іванченко Р.П. Історія без міфів / Р.П. Іванченко. – 2-е вид., переробл. і допов. – К. : МАУП, 2007. – С. 13.
35. Грушевський М. Ілюстрована історія України. – С. 52.
36. Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. 1. – С. 16.
37. Там само. – С. 17.
38. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. – К. : Т-во «Знання» України, 1991. – С. 121.
39. Там само. – С. 139-140.
40. Там само. – С. 151.
41. Там само. – С. 160.

Historiosophical beliefs of Mykhajlo Hrushevsky are best justified in his many-volume «History of Ukraine-Rus», which encompasses the period from prehistoric times until the middle of the XVIIth century. The historian articulated the main thesis of his conception in the paper «The general scheme of history of Rus' and the problem of rational constitution of the East Slavic history», as well as in the papers written during the national liberation battles.

Key words: istoriosophy, methodological basis, conception, state, nation, genealogy idea, historical development motivation, triada.

Отримано: 05.03.2017 р.

УДК 811.161.2:821.161.2-24

Н. М. Дзюбак

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ І. І. ОГІЄНКА В ІСТОРИЧНІЙ ДРАМІ «РОЗП'ЯТИЙ МАЗЕПА»

У науковій статті проаналізовано особливості поетичного мовлення Івана Івановича Огієнка. Зацікавлення автора викликав драматичний твір «Розп'ятий Мазепа», що вийшов друком у Вінніпезі 1961 року, але тривалий час був заборонений в Україні. Досліджено історію створення історичної драми, визначено особливості фабули, новаторство автора у розкритті образу гетьмана Івана Мазепи. Визначено комунікативно-прагматичні й стилістичні можливості синтаксичних засобів, які використовує автор у тексті твору. Проведена наукова розвідка ще раз підтвердила вправність І.І. Огієнка як поета, досконале знання мови, уміння художньо переосмислити дійсність.

Ключові слова: поетичне мовлення, авторський стиль, синтаксичні засоби стилістики, комунікативно-прагматична навантага синтаксичних засобів.

Іван Іванович Огієнко ввійшов в історію як непересічна особистість: великий науковець, політичний, громадський та релігійний діяч, письменник. У всьому, за що він брався, прагнув досконалості. Мабуть, тому його наукові та

релігійні праці, художні твори, переклади складають велику історичну й культурну цінність для нащадків.

Літературна спадщина Митрополита Іларіона відзначається розмаїттю жанрів. Нашу увагу привернула історична драма «Розп'ятий Мазепа», що побачила світ у Вінніпезі 1961 року й сьогодні визнана найкращим драматичним твором автора. За словами М. Тимошика, це – «надзвичайно вдала, хоч і запізнїла, спроба автора повернути українському читачеві сфальшований російською історіографією образ великого будівничого Української держави гетьмана Івана Мазепи, пояснити нащадкам у поетичній формі, на основі архівних матеріалів вчинки і наміри свого героя. За драматизмом подій, глибиною проникнення в характери героїв, актуальністю порушених проблем для сучасного етапу українського державотворення, величезним патріотичним, виховним зарядом, закладеним у розвиток дії, що драму, варто вважати вершинним твором І. Огієнка» [1].

Художньому мовленню автора присвячена низка наукових розвідок, що визначають його змістові, літературно-композиційні особливості (М. Тимошик). Стилістичні особливості кличного відмінка у драматичних творах І. Огієнка дослідила О.М. Мозолок.

Мета наукової розвідки – проаналізувати синтаксичні особливості поетичного мовлення Івана Огієнка, визначити їх комунікативно-прагматичну та стилістичну навантагу в історичній драмі «Розп'ятий Мазепа».

1959 року світова громадськість, наукова спільнота згадували 250-річчя Полтавської битви. В історії України – це сумна подія, що була черговою спробою боротьби за державність, і потерпіла поразку через програш бою гетьманом Мазепою під Полтавою. Звісно, що на той час в Українській РСР про цю сторінку історії говорити й писати було небезпечно. Однак ці події викликали великий резонанс в українській діаспорі. У Нью-Йорку була перевидана драма Л. Старицької-Черняхівської «Іван Мазепа», Ліга Визволення України зніщувала появу монографії професора О. Оглобліна «Гетьман Іван Мазепа та його доба». У Торонто Л. Полтава видав поему «Нескінчений бій», присвячену Іванові Мазепі. Трагічна річниця знайшла відбиття у творчості великого сина України – Івана Івановича Огієнка.

Дослідники творчості автора зазначають, що історична драма «Розп'ятий Мазепа» була написана за незвичайних обставин. Після тяжкої хвороби митрополит Іларіон відважився в травні 1960 року на перший свій архіпастирський візит. Дорога швидкісним потягом у обидва кінці була досить тривалою. За помітками самого автора, упродовж 19-29-го травня 1960 року в потязі у дорозі до Монреалу й назад з'явився чорновий варіант поеми [2, с.88]. «Така оперативність у написанні великої за обсягом і складної за сюжетною побудовою роботи, у принципі, не викликає подиву, оскільки твір уже був виношений, вибудований у творчих задумах автором за багато десятиліть. І варто було дочекатися сприятливих обставин, щоб викласти все те виношене в душі на папері» [1]. Ми можемо припустити, що постать Івана Мазепи та його діяльність викликала у Івана Івановича аналогію з його власною долею, з його власним боєм за державність України, тому ця тема так зацікавила автора.

Авторське новаторство та ставлення до головного героя зрозуміле уже з назви драми «Розп'ятий Мазепа». Як Ісус Христос поклав життя на служіння людям, помер за їхнє спасіння, так і Іван Мазепа, якого тривалий час називали зрадником, поклав голову за свою державу, за свій народ. Іван Огієнко вправно зриває з головного героя ярлики, навішані радянською владою, і заставляє нас вчергове дізнатися правду про свою історію, пролити світло на темні її сторінки.

Історична драма «Розп'ятий мазепа» має віршовану форму. Це діалог гетьмана Івана Мазепи з козацькою верхівкою, зокрема Пилипом Орликом – своєю найбільш довіреною особою; Костем Гордієнком-Головком – кошовим отаманом Січі Запорізької, який був непримиренним ворогом росіян і царя Петра; Андрієм Івановичем Войнарівським – небожем, якого Іван Мазепа оголосив своїм спадкоємцем; Іваном Ломовським – Генеральним Обозним; полковниками Дмитром Лазаровичем Горленком, Іваном Михайловичем Мировичем, Григорієм Павловичем Герциком, старшинами та ін. Фабулу драми складають чотири дії: старшинська рада у простому помешканні в фортечному місті Очакові; Січова Рада за участю всіх козаків, що зазнали поразки під Полтавою; збори козацької старшини; прощання Мазепи зі своїми духовними побратимами в Бендерах.

Драма вражає читача не лише змістом, а й формою, майстерним добором мовних засобів. Синтаксичні особливості драми полягають у використанні розгорнутих складних синтаксичних одиниць переважно розповідного характеру, що дозволяють адекватно передати глибину думок автора і окремих персонажів.

Монологи, якими насичений твір, дуже емоційні й патріотичні. Вражає монолог Івана Мазепи на початку твору, що звучить як присяга на вірність Україні:

Збери мені багатства світу,
Продай всю славу, всі розкоші, –
Я не зміню свого обіту:
Вкраїни не віддам за гроші!...
Збери мені цісарські корони,
Кури небесний фіміям,
Даруй навік всесвітні трони, –
За них Вкраїни не віддам!...
Тобі одному, Рідний Краю,
Тобі одній, Вкраїно мила,
Уся любов моя безкрая,
І вся моя довічна сила! [2, с.15].

У цьому уривку відчутно перегукуються патріотичні настрої як самого автора, так і головного героя твору. Спонукальні речення, оклична інтонація, інверсія (зосередження уваги на дії), анафора, синтаксичний паралелізм, риторичні звертання, ускладнені прикладками, надають мовленню особливої виразності, пристрасності, переконливості.

Форму діалогу підтримують питальні речення, що звучать з вуст козацької старшини переважно на початку їхніх реплік і звернені до Мазепи, наприклад: *Пилип Орлик: Було б лихим, наш отамане, Усі права віддати сіромі, – Бо чим тоді держава стане, І чим ми будем в власнім домі?* [2, с.23]. *Кость Гордієнко: Чому, Гетьмане, стольний Київ Віддав ти легко москалям?* [2, с.30]. *Дмитро Горленко: І що ж москаль сказав у люті, Як Україну зруйнував? Що ми в кайдани знов закуті, І він нас нищить без обав?* [2, с.33]. У цих питаннях закодовані прагнення українського народу дізнатися правду про діяльність Івана Мазепи, й про ті події, що були її наслідками. Серед них потрапляємо на те, що хвилює самого автора. Воно звучить із вуст Івана Мировича: *Мазепа завжди був загадка, Якої з місяця я не зрушу, – І де ясна і проста кладка, Яка в твою провадить душу?* [2, с.67]. Цілком може бути, що із цим персонажем драми асоціює себе автор. У такий спосіб він бере участь у аналізі вчинків головного героя та козацької верхівки, при цьому у репліках Івана Мировича кодує своє сприймання гетьмана та дає мудрі поради нащадкам.

Риторичні питальні речення у тексті поеми створюють інтонацію звертання до уявного адресата, допомагають акцентувати увагу на важливих комунікативних фрагментах, наприклад: *Про тебе, Мати Україно, Я мріяв ревно все життя, – Як тепер тебе покину На лють московську й розп'яття?* [2, с.16]. *Ми всі вчимося далі й далі, Немов те перекотило, Та хто почує наші жалі, І все, що серце наші дає?* [2, с. 35].

Текст драми має віршовану форму, однак автор майстерно передає розмовний колорит реплік дійових осіб. Впадає в око велика кількість обірваних та незакінчених речень, що спонукають читача задуматись над прочитаним, глибоко проникнути в зміст, проаналізувати приховані смисли. Разом з цим така особливість побудови створює уявлення про психічний стан героїв, їх загортені емоції, почуття, наприклад: *Хоч як Москва тебе «любила», та Києва не віддала, А ти мовчав... Без нього ж крила Не можуть вирости в орла...* [2, с.31]. *І тихше, браття, тихше, милі, Усе обговоримо в спокої... Самі страхіття... Я не в силі Вести дискусії такої...* [2, с.54]. Особливого драматизму такі конструкції сповнені у кінці твору, коли виселено звучить молитва із вуст головного героя Мазепи, що лежить на смертному одрі: *Повіки вічні... завжди й нині...Нехай Твоя... святиться Воля... Дай щастя, Боже... Україні...Хай зійде їй... Державна доля...* [2, с.87].

Стилізацію тексту підкреслюють також неповні речення, переважно еліптичні: *Думки гарячі про одне, – І день, і ніч про Україну: Вони кололи все мене Й колоти будуть до загину...* [2, с.15]. *Та де ж полки твої, гетьмане? Та де ж твоя рука, – старшина? Козацтво де твоє кохане, Підстава вольності єдина?...* [2, с.18]. Ці синтаксеми створюють особливий ритм, динаміку, емоційно-експресивне забарвлення тексту.

Ідентифікувати співрозмовника, чи адресата повідомлення допомагають звертання: *Ти не суди мене, козаче, – Я йшов як час велів мені...* [2, с.19]. *Ось так, Вельможний? Ха-ха-ха!.. Ой горе... Доленько лиха!.. Та що плетеш оце, Гетьмане, – У цьому вся твоя вина, Бож панське зліячко плгане Зродило в нас, як сарана!...* [2, с. 20]. *Так-так, панове ви кохані, Тому й прогнали ми Полтаву, – У вас усе «пани та пані», І край ви вкинули в неславу...* [2, с.21]. Крім вокативної функції, вони ще певним чином характеризують співрозмовника (співрозмовників), є вербальним засобом вираження ставлення персонажів один до одного, створюють особливі настрої повідомлення: прихильність, довірливі відносини чи невдоволення, іронію, сарказм тощо.

Виразної патетичності реплікам Мазепи додають поширені прикладки, виражені формою кличного відмінка із залежним прикметником чи іменником *Рідний Краю, Вкраїно мила, Мати Україно*, що поєднуються із займенником *ти* у непрямих відмінках. Як за змістом, так і за формою (написані з великої літери) вони передають щире синівське любов, туту за батьківщиною, розуміння трагічності долі України, долі гетьмана і долі Митрополита Іларіона.

Особливу стилістичну навантагу в драмі несуть однорідні члени речення, зокрема, підмети: *Усе обдумав на одинці, Усе я виносив у серці: поляки, шведи і ординці Москву сторожить мали в герці* [2, с.17]; присудки: *А ти віддав його цареві І вдарив совість України, – Няли ж всі віри палеві І присягали до загину* [2, с.55]; означення: *Усіх покликав свого часу, – Таємна справа то була, – Юрбу не кличуть, заздру й ласу, Де треба випустить орла* [2, с.18]; додатки: *І знай, що з ляхабо з пана У нас не виросте орла, І цар не хоче мать Гетьмана, Лише... свогого помела!...* [2, с.55]; обставини: *Таж проти мене ви повстання Щоденно злісно підіймали, І ще з світанку, спозарання Мене ви гризли, як шакали* [2, с.62]. Ряди однорідних членів використовув-

ються в описах: з однаковою емоційно-експресивною навантагою вони конкретизують зміст повідомлення; полярність значення компонентів суміжних рядів, створює контраст, антитезу. При цьому вдало чергуються з фрагментами, в яких застосовані інші синтаксичні засоби, щоб уникнути одноманітності.

Для більшості синтаксичних одиниць притаманний прямий порядок слів, відсутність повторів, що властиве переважно книжному мовленню. Завдяки цьому прийому автор досягає особливої культури мовлення, підкреслює шляхетне походження козацьких ватажків, їх освіченість, разом з тим демонструє власну вправність як поета, досконале знання мови.

Більшість реплік персонажів є розгорнутими повідомленнями, що складаються з висловлень, які на синтаксичному рівні сприймаються як складні чи багатокomпонентні речення різного типу. Потрапляємо переважно на контаміновані багатокomпонентні речення, наприклад: *Вітри роззючені гойдають, Й берізка хилиться в долину, Морози з півночі кусають, як ворог нашу Україну...* [2, с.15]. *Щоб Україну застрахати, Москаль все налить та вбиває, З огнем пішли твої палати, Й нікому милости немає...* [2, с.27]. *Я мріяв Волю Україні Здобути т и х о ю ходою, – Хіба не бачите і нині: Наш Край не був готов до бою!...* [2, с.49]. У цих реченнях, як правило, поєднані сурядний, підрядний та безсполучниковий зв'язки. Така побудова речень зумовлена високою майстерністю автора поєднувати різні смислові відтінки в одному повідомленні.

Особливого звучання драмі надає паралелізм побудови окремих предикативних частин висловлення, при цьому для логічного й емоційного виділення кожного із складників повідомлення автор використовує полісиндетон, наприклад:

Бо ми бездушні, ми безбожні,
І мало в серці в нас любові,
І вавилонські боги ложні
Пожерли нам Слова Христові...
І ми за Київ все забули,
І чужиною заступили,
І довговусі осавули
Згубили тут орлині крила... [2, с.31].

Грамаічну однорідність предикативних частин цього повідомлення підкреслює їх рівноправність, однак багатосполучниковість дозволяє зосередитися читачеві на кожному з елементів, підсилює їх важливість у складі повідомлення.

А отже, історична драма Івана Огієнка «Розп'ятий Мазепа» є епохальним твором української літератури ХХ століття. Завдяки авторові ми по-новому розкриваємо історичну постать гетьмана Івана Мазепа та козацької верхівки, а також краще розуміємо ті проблеми, з якими доводиться боротися українцям у наш час. Лінгвістичні особливості драми підкреслюють вправність автора, досконале знання мови, уміння художньо переосмислити дійсність. При цьому особливу стилістичну та комунікативно-прагмаічну навантагу автор покладає на синтаксичні засоби: вправно використовує комунікативні й емоційно-експресивні можливості речень та ускладнювальних компонентів: звертання, другорядних та однорідних членів речення тощо. Актуальним вважаємо дослідження поетичних засобів І.І. Огієнка на матеріалі інших літературних творів.

Список використаних джерел:

1. Тимошик М. Еволюція творення образу Івана Мазепа у працях Івана Огієнка [Електронний ресурс] / М. Тимошик. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua>.
2. Митрополит Іларіон. Розп'ятий Мазепа: історична драма на п'ять дій / Митрополит Іларіон. – Вінніпег : Видавництво «Наша культура», 1961. – 88 с.

The features of the poetic broadcasting of Ivan Ivanovich Ohienko are analysed in the scientific article. The personal interest of author was caused by a dramatics, that went out printing in Vinnipeza in 1961, but for a long time it was forbidden in Ukraine. History of creation of historical drama is investigational, the features of plot of a story are certain, innovation of author in opening of character of hetman Ivan Mazepa. Communicative-pragmatic and stylistic possibilities of syntactic facilities, that is used by an author in text of work, are certain. The conducted scientific secret service confirmed adroitness of I.I. Ohienko as a poet, perfect knowledge of language, ability artistically to comprehend reality.

Key words: poetic broadcasting, authorial style, syntactic facilities of stylistics, communicative-pragmatic loading of syntactic facilities.

Отримано: 24.01.2017 р.

УДК 94(477)«19»

І. М. Діяконович

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

МАНІПУЛЬОВАНИЙ БІЛЬШОВИЗМ ВАЛЕР'ЯНА ПОЛІЩУКА VS НОНКОНФОРМІЗМУ ІВАНА ОГІЄНКА

Молодий юнацький запал Валер'яна Поліщука, керований псевдо ідеями гуманізму, соціальних свобод і рівності більшовицької пропаганди, був спрямований супроти нонконформізму ректора Кам'янець-Подільського університету Івана Огієнка (1882-1972), де у певний період свого життя навчався український поет-авангардист Валер'ян Поліщук (1897-1937). Валер'ян Поліщук приписував націоналістично-ліберальні погляди Івана Огієнка течії українського чорносотенства, які були відголоском російської реакційної шовіністичної організації, що не визнавала націй ні української, ні білоруської, як самостійних народів з правом само визначеності і незалежності. Іван Огієнко навпаки, перебуваючи на посаді спочатку міністра освіти, а опісля віросповідань УНР, видавав закони, за якими викладання у початковій, середній і старшій школах, як і проведення літургій православними священниками мало відбуватися суто українською мовою. На правді, ці дві історичні постаті мали б спрямувати свої дії: один у якості політичного та духовного лідера, а інший, молодший Поліщук, як поет, до чийого голосу дослухається освічена публіка, на розбудову молодого української держави. Але не відбулося, як зазвичай, національної єдності. Огієнко помер на чужині в еміграції, Валер'яна Поліщука розстріляла влада, як він захищав, навчаючись в Кам'янець-Подільського українському університеті.

Ключові слова: більшовики, соціалісти, петлюрівці, рада професорів, футурист-більшовик, Директорія, радянська влада.

На тлі соціально-політичних подій, які наразі переживає Україна, питання національної солідарності постає особливо гостро. На думку Мирослава Поповича «...соціальна система, яку називають європейською або ширше – західною, ґрунтується на трьох головних цінностях: ринкова економіка (капіталізм), парламентська демократія й національна державність» [7, с.537]. Щодо останнього чинника, то він є неможливим без національної солідарності. Вона якщо є, то є й національна державність, і за від'ємної наявності, хитається уся соціальна європейська система. 100 років назад саме за відсутності цього чинника не відбулася Українська Народна Республіка, яка в 1917-1920 роках контролювала території центральної, східної та південної України. На початку ХХІ століття її відсутність призвела до анексії Криму